

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς Σχολῆς τῆς Ἐλέας

Ὁ Ξενοφάνης ἐγεννήθη εἰς τὴν Κολοφῶνα, πόλιν τῆς Μ. Ἀσίας κειμένην μεταξὺ Ἐφέσου καὶ Σμύρνης, περὶ τὸ 570 π.Χ. Ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Ὀρθομένης ἢ Δέξιος. Διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμάνδρου εἰς τὴν Μίλητον. Ὄταν οἱ Πέρσαι κατέλαβον περὶ τὸ 546 π.Χ. τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, πλὴν τῆς Μιλήτου, ὁ Ξενοφάνης, εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του καὶ ἐπὶ 67 ἔτη περιεφέρετο εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Κατ' ἀρχὰς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν τῆς Σικελίας Ζάγκλην (κειμένην ὀλίγον νοτιώτερον τῆς Μεσσήνης), ἐκεῖθεν δὲ ἐπεσκέπτετο τὰς πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος ἀσκῶν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ῥαψωδοῦ. Ἀπήγγελλε ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ἀλλὰ καὶ ἰδικά του, εἰς διαφόρους ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ ἀπέζη ἐκ τῶν ἀπαγγελιῶν αὐτῶν. Ὄταν οἱ Φωκαεῖς φεύγοντες τὸν περσικὸν ζυγὸν ἐγκατέλειψαν τὴν Φώκαιαν (πόλιν παραθαλάσσιον κειμένην ἀριστερὰ τοῦ εἰσπλέοντος εἰς τὸν κόλπον τῆς Σμύρνης) καὶ ἀπόκισαν τὴν Μασσαλίαν, ἔστειλαν ἀποίκους καὶ ἵδρυσαν καὶ τὴν πόλιν Ὑέλην, ἢ ὅποια ὀλίγον βραδύτερον ὠνομάσθη Ἐλέα (250 χιλιομέτρα νοτίως τῆς Νεαπόλεως). Ὁ Ξενοφάνης μετέσχε τῆς ἀποικίσεως τῆς Ἐλέας, ὁρμηθεὶς ἐκ Σικελίας, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς αὐτὴν ἐπὶ τινα ἔτη, ἀφοῦ ἵδρυσεν ἐκεῖ Σχολήν, ἢ ὅποια συνέβαλε πολὺ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς καθόλου ἑλληνικῆς πνευματικῆς κινήσεως. Οἱ διακριθέντες φιλόσοφοι τῆς Σχολῆς αὐτῆς ἦσαν, ἐκτὸς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ξενοφάνους, ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ζήνων, Ἐλεᾶται τὴν καταγωγὴν, καὶ ὁ ἐκ Σάμου καταγόμενος Μέλισσος. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Ξενοφάνης, ἐκτὸς τῶν σπουδαιότερων πόλεων τῆς Ἑλλάδος τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη, μετέβη καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἐγνώρισε καὶ τὸν αἰγυπτιακὸν πολιτισμὸν. Ἀπέθανεν εἰς βαθύτατον γῆρας, κατὰ τινας εἰς ἡλικίαν 91 ἐτῶν, κατ' ἄλλους δὲ ζήσας ὑπὲρ τὰ 100 ἔτη.

Ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἦτο ἐξέχουσα φυσιογνωμία τῆς ἐποχῆς του (ἀπὸ τοῦ 540 π.Χ. μέχρι τοῦ θανάτου του, περὶ τὸ 475 π.Χ.) συνάγεται καὶ ἐκ τῶν διαφορῶν ἀνεκδότων καὶ πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς με-

ταγενεστέρους συγγραφείς. Ούτω, ὁ Ἄριστοτέλης εἰς τὴν πραγματείαν αὐτοῦ *Περὶ ῥητορικῆς* λέγει, ὅσον *Ξενοφάνης* ἔλεγεν ὅτι «ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκοντες τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν»· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει μὴ εἶναι τοὺς θεοὺς ποτε» (1399 b5) (ὅπως παραδείγματος χάριν ὁ *Ξενοφάνης* ἔλεγεν ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀσεβοῦν οἱ λέγοντες ὅτι οἱ θεοὶ ἐγεννήθησαν, πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ἀπέθανον· διότι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις συμβαίνει νὰ μὴ ὑπῆρξαν ποτέ οἱ θεοί). Ὄταν ὁ *Ξενοφάνης* παρευρέθη εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἰέρωνος, παρεπονεῖτο πρὸς αὐτὸν ὅτι μὲ τὰ ὀλίγα ἔσοδά του μόλις κατορθώνει νὰ διατρέφῃ δύο ὑπηρέτας· «μὰ ὁ Ὅμηρος», ἀπεκρίθη ὁ Ἰέρων, «τὸν ὅποιον σὺ διασύρεις, πεθαμένος ὢν, τρέφει χιλιάδας χιλιάδων» (πρὸς δὲ *Ξενοφάνη* τὸν *Κολοφώνιον* εἰπόντα μόλις οἰκέτας δύο τρέφει· «ἀλλ' Ὅμηρος» εἶπεν (ὁ Ἰέρων). «ὅν σὺ διασύρεις, πλείονας ἢ μυρίους τρέφει τεθνηκῶς») (*Πλουτάρχου Ἀποφθέγματα* ἡγεμονικὰ 6 175 c).

Αἰ κοσμογονικαὶ θεωρίαι τῆς Σχολῆς

Ὁ πρῶτος θεολόγος τοῦ κόσμου

Ὁ Ἄριστοτέλης ἠσχολήθη ἰδιαιτέρως μὲ τὰς κοσμογονικὰς θεωρίας τῆς Ἐλεατικῆς Σχολῆς γράψας μικρὰν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον *Περὶ Ξενοφάνους*, *Περὶ Ζήνωνος*, *Περὶ Γοργίου*. Πολλοὶ μελετηταὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἄριστοτέλους διατυπώνουν τὴν γνώμην ὅτι ἡ πραγματεία αὕτη, τοῦλάχιστον ὅπως ἐφθασε μέχρις ἡμῶν, δὲν εἶναι γνησία. Ὅλοι ὅμως οἱ ἐρευνηταὶ συμφωνοῦν πρὸς τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ ἀναίρεσις τῶν κοσμογονικῶν θεωριῶν τῆς Ἐλεατικῆς Σχολῆς εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἄριστοτέλους.

Ἐπὶ χιλιάδας ἐτῶν πρὸ τοῦ Θαλοῦ, αἱ κοσμογονικαὶ θεωρίαι, τόσον εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας, εἶχον χαρακτῆρα θρησκευτικὸν καὶ μυθολογικόν. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ὅμως τῆς Σχολῆς τῆς Μιλήτου ἐσημειώθη στροφή εἰς τὴν ἐρευναν καὶ σπουδὴν τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου, ἀφοῦ ἐγκατελείφθη ἡ μυθολογικὴ παράδοσις. Διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνεζητήθησαν αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ στοιχεῖα τῶν ὄντων, μακρὰν τοῦ καθ' αὐτὸ θεολογικοῦ προβλήματος καὶ μακρὰν τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων. Μὲ ἀφετηρίαν τὴν πίστιν εἰς τὴν ὑπαρξίν θεοῦ καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ὁ Θαλῆς, ὁ Ἀναξίμανδρος καὶ ὁ Ἀναξίμενης ἐχάραξαν νέους δρόμους ἐρέυνης τῶν τοῦ κόσμου, ἐξετάζοντες τὰ πράγματα καὶ τὰ ἐν τῇ φύσει φαινόμενα κατὰ ῥηξικέλευθον τρόπον, κατὰ τρόπον ὁ ὅποιος ἐγένεν ὑπόδειγμα διὰ τὴν περαιτέρω ἐπιστημονικὴν ἐρευναν.

Ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Ξενοφάνης, μαθηταὶ τοῦ Ἀναξίμανδρου εἰς τὴν Μίλητον, ἦσαν βαθύτατα ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του καὶ τὰς κοσμογονικὰς θεωρίας του. Κατασταθέντες ὅμως ἀρχηγοὶ Σχολῶν, ὁ μὲν εἰς τὸν Κρότωνα, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἐλέαν, γειτονικὰς σχεδὸν πόλεις τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, δὲν συνέχισαν τὴν παράδοσιν τῆς Σχολῆς τῆς Μιλήτου, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμὸν.

Ὁ Πυθαγόρας διατηρήσας μυστικοπάθειάν τινα εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς του θεωρίας καὶ ἐρένας ἀφωσιώθη εἰς τὴν σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς μουσικῆς, θεραπεύων τὴν ἐρευναν τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ διὰ τοῦ πειράματος, ὡς πείθει ἡμᾶς περὶ αὐτοῦ ἡ πειραματικὴ ἐρευνα τῶν νόμων τῆς μουσικῆς κλίμακος. Ὁ Ξενοφάνης, ἐξ ἀντιθέτου πρὸς τὸν Πυθαγόραν, συνεκέντρωσε τὰς προσπάθειάς του εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ καθ' αὐτὸ θεολογικοῦ προβλήματος, δευτερευόντως δὲ εἰς τὴν ἐρευναν τῶν φυσικῶν φαινομένων. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Ξενοφάνης θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν ὡς ὁ πρῶτος θεολόγος τοῦ κόσμου.

Αἱ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἐρευναι τοῦ Ξενοφάνους ἀπετέλεσαν τὴν ἀφετηρίαν διὰ πολλοὺς ἐπιστήμονας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἠσχολήθησαν μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ θεοῦ. Δυστυχῶς, οὐδεμίαν πραγματείαν τοῦ Ξενοφάνους περισώθη. Εἶχε γράψει πολλὰς ἐλεγείας καὶ ἰάμβους (εἶδη ποιημάτων), ὡς καὶ σίλλους (σκωπτικὰ ποιήματα, παρωδίας). Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Διογένους τοῦ Λαερτίου, ὅτι εἶχε γράψει τὰ τῆς κτίσεως τῆς πατρίδος του Κολοφῶνος καὶ τὰ τοῦ ἀποικισμού τῆς Ἐλέας εἰς 2000 στίχους. Ἐκ τῆς πραγματείας του Περὶ φύσεως μνημονεύονται ὀλίγοι στίχοι ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων. Ἀναφέρομεν μερικοὺς ἐκ τῶν στίχων αὐτῶν :

εἷς θεός, ἔν τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισι μέγιστος,
οὔτι δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖος οὐδὲ νόημα.
ἀεὶ δ' ἐν ταῦτῳ μέμνει κινούμενος οὐδὲν
οὐδὲ μετέρχεσθαί μιν ἐπιτρέπει ἄλλοτε ἄλλη.
ἐκ γαίης γὰρ πάντα καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.
καὶ τὸ μὲν οὖν σαφές οὔτις ἀνὴρ ἴδεν οὐδέ τις ἔσται
εἰδὼς ἀμφὶ θεῶν τε καὶ ἄσσα λέγω περὶ πάντων·
εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα τύχοι τετελεσμένον εἰπῶν
αὐτὸς ὅμως οὐκ οἶδε· δόκος δ' ἐπὶ πᾶσι τέτυκται.

[Εἷς θεὸς ὑπάρχει μέγιστος μεταξύ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, οὔτε κατὰ τὴν μορφήν ὁμοῖος πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οὔτε κατὰ τὴν σκέψιν. Πάντοτε δὲ ὁ θεὸς μένει εἰς τὸν αὐτὸν τρόπον ἀκίνητος καὶ δὲν ἀρμόζει εἰς αὐτὸν νὰ κινῆται πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ. Διότι ὅλα προέρχονται ἐκ τῆς γῆς καὶ ὅλα εἰς τὴν

γῆν καταλήγουν. Καὶ τὸ μὲν σαφές (τὴν ἀλήθειαν) οὐδεὶς ἄνθρωπος εἶδε οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ὅστις γνωρίζει τὰ περὶ τῶν θεῶν καὶ ὅσα λέγω περὶ ὄλων, διότι καὶ ἐὰν ἐκ τύχης ἦτο δυνατόν νὰ εἶπῃ κανεὶς κάτι ἐπιτυχημένο, αὐτὸς ὅμως δὲν τὸ γνωρίζει· διότι ὅλα μᾶς παρουσιάζονται κατὰ τρόπον φαινομενικόν, χωρὶς νὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ μάθωμεν πῶς εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητά (δόκος = δόκησις, γνώμη)].

Ἐπιτομή Ἐπιστολῶν Πλάτωνα

Ἄστρονομία — Κοσμογονία

Καίτοι τὸ κύριον πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀπασχόλει τὸν Ξενοφάνη ἦτο τὸ ὄντολογικόν, ἐν τούτοις αἱ περὶ τὰ φυσικὰ φαινόμενα ἐνασχολήσεις του δὲν ἦσαν ἀσήμαντοι. Δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι εἰς λεπτομερειακά τινα σημεῖα τὰ συναφῆ συμπεράσματά του ἀποτελοῦν προχώρησιν τῶν ἰδεῶν τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Ὡς πρὸς τὸν ἥλιον ὁ Ξενοφάνης ἐπρέσβευεν ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ διάπυρα νέφη. Ἀπὸ τοιαῦτα διάπυρα νέφη ἀποτελοῦνται καὶ τὰ ἄστρα· καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ ἄστρα σβήνουν καὶ ἀνάπτουν ἑκάστην ἑσπέραν. Αἱ ἀνατολαὶ καὶ αἱ δύσεις αὐτῶν εἶναι ἐξάψεις καὶ σβέσεις. Ὁ ἥλιος εἶναι χρήσιμος διὰ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ζώντων ὀργανισμῶν. Ἡ σελήνη δὲν χρησιμεύει διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Οἱ κομήται καὶ οἱ διάττοντες εἶναι συστήματα διαπύρων νεφῶν, αἱ δὲ ἀστραπαὶ προέρχονται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν διαπύρων νεφῶν, ἐκ τῆς ὁποίας προκαλεῖται λάμψις. Τὰ νέφη προέρχονται ἐκ τῆς ἐξατμίσεως τῶν θαλασσῶν.

Τὸ κάτω μέρος τῆς γῆς (τὸ κάτωθεν ἡμῶν) ὁ Ξενοφάνης τὸ ἐχαρακτηρίζεν ὡς ἀπειρον, ἀλλὰ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ Ξενοφάνης ἐπρέσβευε τὴν θεωρίαν αὐτήν, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ εὔρη ἐρμηνείαν τινὰ διὰ τὸ κάτωθεν ἡμῶν ἡμισφαίριον. Ἡ τροχιά τοῦ ἡλίου εἶναι εὐθύγραμμος, κατὰ τὸν Ξενοφάνη φαίνεται ὅμως εἰς ἡμᾶς κυκλική λόγῳ τῆς μεγάλης του ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς γῆς. Τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα προκαλοῦνται ἐκ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου. Ὅλα τὰ ἄστρα ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ αὐτὰ πράγματα, ὅπως καὶ ἡ γῆ. Ἄλλοτε ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἦτο πηλώδης καὶ ἄλμυρά. Τοῦτο τὸ συνάγει ἀπὸ τὰ κελύφη τῶν θαλασσίων ζώων, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται εἰς διάφορα μέρη τῆς γῆς, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἐκαλύπτοντο ὑπὸ θαλάσσης. Οὐδὲν γίνεται, οὔτε φθείρεται, οὔτε κινεῖται, τὸ πᾶν εἶναι ἐν καὶ ἀμετάβλητον ἐν τῷ συνόλῳ του. Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ γῆ (ἡ ξηρὰ) θὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς θὰ γίνῃ πηλώδης καὶ οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐξαφανισθοῦν. Ἀκολούθως θὰ ἀρχίσῃ πάλιν τὸ φαινόμενον τῆς γενέσεως (τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν), καὶ τὰ φαινόμενα αὐτὰ λαμβάνουν χώραν εἰς ὅλους τοὺς κόσμους.

Μονοθεϊσμός — Πανενθεϊσμός

Προτίμησις τῆς πνευματικῆς ἀξίας ἀπὸ τῆς σωματικῆς

Ὁ Ξενοφάνης ἦτο σφοδρὸς πολέμιος τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ θεοὶ ἔχοντες τὴν μορφήν τῶν ἀνθρώπων :

πάντα θεοῖα ἀνέθηκαν Ὅμηρός θ' Ἡσιόδός τε,
ὄσσα παρ' ἀνθρώποισιν ὄνειδεα καὶ ψόγος ἐστίν,
κλέπτειν μοιχεύειν τε καὶ ἀλλήλους ἀπατεύειν.

(ὅλα ἀποδίδουν εἰς τοὺς θεοὺς ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσιόδος, ὄσα εἶναι ἐντροπὴ καὶ ἀξία κατηγορίας, ὅταν παρατηροῦνται εἰς τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδή κλοπὰς καὶ μοιχείας καὶ ἀπάτας τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον) (Σέξτος Ἐμπειρικὸς πρὸς μαθηματικούς IX 193). Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν ὅτι οἱ θεοὶ γεννῶνται καὶ ὅτι φοροῦν ἐνδύματα καὶ ἔχουν φωνὴν καὶ μορφήν ἀνθρωπίνην. Ἐὰν οἱ βόες καὶ οἱ ἵπποι καὶ οἱ λέοντες εἶχον χεῖρας ἢ ἡδύναντο νὰ γράψουν καὶ νὰ ἐκτελέσουν ἔργα, ὅπως οἱ ἄνδρες, οἱ μὲν ἵπποι θὰ ἐζωγράφιζον τοὺς θεοὺς ὁμοίους μὲ ἵππους, οἱ δὲ βόες ὁμοίους μὲ βοῦς καὶ θὰ τοὺς παρίστανον ἔχοντας τοιαῦτα σώματα καὶ μορφάς, ὅπως ἔχει ἕκαστος αὐτῶν. Οἱ Αἰθίοπες ἰσχυρίζονται ὅτι οἱ θεοὶ τῶν ἔχουν ῥίνα σιμὴν καὶ εἶναι μαῦροι, ἐν ᾧ οἱ Θράκες τοὺς θεωροῦν ξανθοὺς καὶ μὲ γαλανὰ μάτια.

Ὁ θεὸς κατὰ τὸν Ξενοφάνη εἶναι ὅλος ὁ κόσμος, τὸ σύμπαν, ὡς εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν συναφῶν μαρτυριῶν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Θεοφράστου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων συγγραφέων. Εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος Σοφιστής διαβάζομεν : τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Ἑλεατικὸν ἔθνος, ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενον, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις (242 d 4) (τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Ἑλεατικὸν ἔθνος, κάμνον τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Ξενοφάνους καὶ ἀκόμη ἐνωρίτερον, οὕτω διεξέρχεται τὴν μυθολογικὴν παράδοσιν (τὴν συζήτησιν περὶ θεῶν) πρεσβεῦον ὅτι τὰ καλούμενα πάντα ἀποτελοῦν ἓν ὄν). Τὴν αὐτὴν περίπου πληροφορίαν συναντῶμεν καὶ εἰς χωρίον τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅπου οὗτος θεωρεῖ τὸν Παρμενίδην ἀνώτερον τοῦ Ξενοφάνους καὶ τοῦ Μελίσσου : Παρμενίδης μὲν γὰρ ἔοικε τοῦ κατὰ τὸν λόγον ἑνὸς ἀπτεσθαι, Μελίσσος δὲ τοῦ κατὰ τὴν ὕλην· διὸ καὶ ὁ μὲν πεπερασμένον, ὁ δ' ἀπειρόν φασιν εἶναι αὐτό. Ξενοφάνης δὲ πρῶτος τούτων ἐνίσας (ὁ γὰρ Παρμενίδης τούτου λέγεται γενέσθαι μαθητῆς) οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὐδὲ τῆς φύσεως τούτων οὐδετέρας ἔοικε θιγεῖν, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἓν εἶναί φησι τὸν θεόν (A 5. 986 b 18). [Διότι ὁ μὲν Παρμενίδης φαίνεται ὅτι θεωρεῖ ὡς ἓν (ὄν) τὸν λόγον (τὸ σκέπτεσθαι), ἐν ᾧ ὁ Μέ-

λισσος θεωρεῖ ὡς ὄν τὸν ὕλικόν κόσμον· πρῶτος δὲ ἐκ τούτων ὁ Ξενοφάνης, ὁ διατυπώσας τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ ἑνὸς (ὄντος) (διότι ὁ Παρμενίδης λέγεται ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς του) οὐδὲν διεσαφήνισεν, οὔτε φαίνεται ὅτι ἔθιξε τὸ ζήτημα τῆς φύσεως ἑκατέρου τούτων (δηλ. τοῦ λόγου καὶ τῆς ὕλης), ἀλλὰ ἀποβλέψας εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν λέγει ὅτι τὸ ἓν εἶναι ὁ θεός].

Κατὰ τὸν Συμπλίκιον, τὸν σχολιαστὴν τῶν Φυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀρυόμενον τὴν πληροφορίαν του παρὰ τοῦ Θεοφράστου, ὁ Ξενοφάνης ἐπρέσβευεν ὅτι τὸ ὄν καὶ πᾶν εἶναι ἓν, οὔτε πεπερασμένον οὔτε ἄπειρον, οὔτε κινούμενον οὔτε ἡρεμοῦν, διότι τὸ ἓν τοῦτο καὶ πᾶν τὸν θεὸν ἔλεγεν ὁ Ξενοφάνης (Δοξογράφοι, Diels, σελ. 480). Πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ πληροφορία, τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, καθ' ἣν «ὁ Ξενοφάνης ἐδογματίζε, παρὰ τὰς ἀντιθέτους ἀντιλήψεις τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ὅτι ἓν εἶναι τὸ πᾶν καὶ ὅτι ὁ θεὸς εἶναι συμφυῆς πρὸς τὰ πάντα καὶ ὅτι εἶναι σφαιροειδῆς καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀμετάβλητος καὶ λογικός» (Πυρρώνειοι Ὑποτυπώσεις A 225 Mutschmann-Mau, Λειψία 1958).

Κατὰ τὴν νεωτερικὴν ὀρολογίαν, ὁ Ξενοφάνης ἐπρέσβευε, κατὰ τὸν Σέξτον τὸν Ἐμπειρικόν, τὸν πανενθεισμόν. Τοιαύτη θεωρία ἀποτελεῖ κάτι ἐντελῶς τὸ νέον διὰ τὴν ἐποχὴν του καὶ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ῥηξικέλευθον βῆμα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν περὶ θεοῦ σκέψεων καὶ ἀναζητήσεων. Τέλος ἀξίζει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ξενοφάνης ἦτο σφοδρότατος πολέμιος τῶν τιμῶν, τὰς ὁποίας αἱ πόλεις ἀπέδιδον εἰς τοὺς ἀθλητάς, τονίζων ὅτι προτιμᾷ τὴν πνευματικὴν ἀξίαν ἀπὸ τὴν σωματικὴν ῥώμην· αἱ νῖκαι τῶν ἀθλητῶν, ἔλεγε, δὲν γεμίζουν τὰς ἀποθήκας τῆς πόλεως. Ὁ συγγραφεὺς Ἀθηναῖος, ὅστις διέσωσε τὸ συναφές ἀπόσπασμα ἐξ ἐλεγείας τοῦ Ξενοφάνους, προσθέτει: διὸ καὶ Εὐριπίδης ἐν τῷ πρώτῳ Αὐτολύκῳ λέγει [ἀπόσπ. 282 N] «κακῶν γὰρ ὄντων μυρίων καθ' Ἑλλάδα οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους». Παρὰ ταῦτα ὁμως ἡ λαϊκὴ ψυχὴ ἐθεώρει καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερον, τὰς ἀθλητικὰς νίκας ὡς πράξεις ἡρωϊκὰς. Δι' αὐτὸ ὁ Σόλων εἶχε καθορίσει διὰ νόμου μεγάλα χρηματικὰ βραβεῖα διὰ τοὺς νικητάς τῶν ὀλυμπιακῶν ἀγώνων.

Ὁ Παρμενίδης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἑλέαν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος (Κάτω Ἰταλίας), κατὰ γενικὴν παραδοχὴν περὶ τὸ ἔτος 540 π.Χ. Ἡ χρονολογία αὕτη ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ Θεοφράστου, ὅτι ὁ Παρμενίδης διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Ἀναξίμανδρου, ἀποθανόντος περὶ τὸ ἔτος αὐτό. Εἰς μεγαλυτέραν ὁμῶς ἀντίθεσιν εὐρίσκεται ἡ χρονολογία πρὸς τὴν πληροφορίαν τοῦ Πλάτωνος, καθ' ἣν, ὅταν ὁ Παρμενίδης ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας, ἦτο ἡλικίας 65 ἐτῶν, ὁ δὲ Σωκράτης, ὅστις ἔσπευσε νὰ ἀκούσῃ τὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ του Ζήνωνος, ἦτο σφόδρα νέος. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ Σωκράτης ἦτο τότε 15 ἐτῶν, θὰ πρέπη νὰ τοποθετήσωμεν τὴν χρονολογίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Παρμενίδου περὶ τὸ 520 π.Χ. Πρὸς τὴν ὀρθότητα τῆς πληροφορίας τοῦ Πλάτωνος συνηγοροῦν ἄλλαι εἰδήσεις προερχόμεναι ἐκ τοῦ Διογένηος τοῦ Λαερτίου καὶ τοῦ Ἰαμβλίχου, καθ' ἃς ὁ Παρμενίδης εἶχε διδάσκαλον, ἐκτὸς τοῦ Ξενοφάνους, καὶ τὸν Πυθαγόρειον Ἀμεινίαν, παρὰ τοῦ ὁποίου προετράπη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευναν. Ἐὰν ὁ Παρμενίδης εἶχε γεννηθῆ κατὰ τὸ 540 π.Χ., θὰ εἶχε διδάσκαλον αὐτὸν τὸν Πυθαγόραν καὶ ὄχι τὸν μαθητὴν του. Ὁ πατὴρ του ὠνομάζετο Πύρης καὶ ἀνῆκεν εἰς πλουσίαν καὶ ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν.

Παρὰ τὴν σύγχυσιν, ἡ ὁποία ὑπάρχει ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως τοῦ Παρμενίδου, θεωρεῖται βέβαιον ὅτι οὗτος ἤκουσε μαθήματα καὶ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Μιλήτου καὶ εἰς τὴν Πυθαγόρειον Σχολὴν τοῦ Κρότωνος καὶ εἰς τὴν Ἑλεατικὴν Σχολὴν τοῦ Ξενοφάνους, τὸν ὁποῖον διεδέχθη κατόπιν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς.

Κοσμογονία καὶ φυσικὴ τοῦ Παρμενίδου

Προικισμένος μὲ ἔξοχα πνευματικὰ χαρίσματα ὁ Παρμενίδης κατῴρθωσε, συνδυάζων τὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας ἤκουσεν εἰς τὰς τρεῖς Σχολάς, ὅπου παρηκολούθησε μαθήματα, νὰ διατυπώσῃ ἴδιον πρωτότυπον φιλοσοφικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῶν περαιτέρω φιλοσοφικῶν ἀναζητήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ διδάγματα

τῆς Σχολῆς τῆς Μιλήτου, διετύπωσε ἰδίας θεωρίας διὰ πολλὰ φυσικὰ φαινόμενα. Κατὰ τὸν Θεόφραστον, ὁ Παρμενίδης πρῶτος ὠνόμασε τὸν οὐρανὸν κόσμον καὶ τὴν γῆν στρογγύλην (κατὰ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον, πρῶτος δώσας τὰ ὀνόματα αὐτὰ ἦτο ὁ Πυθαγόρας). Ἡ γῆ εἶναι εἰς τὸ μέσον τοῦ κόσμου καὶ παραμένει ἀκίνητος ἕνεκα τῶν συμμετρικῶν ἀποστάσεων τῶν ἄλλων ἀστρῶν ἀπὸ αὐτῆς. Ὑπάρχουν μερικοί, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Παρμενίδης, οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ περὶ ἡμᾶς πράγματα προέρχονται ἐκ πυρός καὶ γῆς καὶ ὅτι ὁ ἀῆρ καὶ τὸ ὕδωρ εἶναι μείγματα ἐκ τούτων, καὶ διὰ τούτων, εἴτε διὰ θερμάνσεως εἴτε διὰ ψύξεως, ὅλα τὰ ἄλλα γίνονται καὶ φθείρονται (Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς Β3.330 β 13 καὶ Β 9. 336 α 13).

Κατὰ τινὰ ἀνώνυμον Βυζαντινὸν σχολιαστὴν, ὁ Παρμενίδης ἐπρέσβευεν ὅτι τὰ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων εἶναι ἀκατανόητα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅτι ὁ ἑωσφόρος καὶ ὁ ἔσπερος εἶναι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἀστήρ. Ὁ ἥλιος εἶναι πύρινος καὶ ἡ σελήνη λαμβάνει τὸ φῶς ἀπὸ αὐτόν. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀστρα ἀπεκρίθησαν ἐκ τοῦ γαλαξίου. Τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν εἶναι δύο στοιχεῖα τὰ ὁποῖα προκαλοῦν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν αἴσθησιν τῶν πραγμάτων. Ὅταν, ἐξ ἄλλου, ὑπερτερῆ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ θερμὸν, οὗτος εἶναι ἀκμαῖος καὶ ἔχει καλυτέραν καὶ καθαρωτέραν διάνοιαν. Ὅταν ὁμοῦς μετριάζεται τὸ εἰς τὸν ἄνθρωπον θερμὸν καὶ πλεονάζη τὸ ψυχρὸν, τότε ἐπέρχεται τὸ γῆρας. Βλέπομεν τὰ διάφορα ἀντικείμενα, διότι ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκπέμπονται ἀκτῖνες, αἱ ὁποῖαι προσπίπτουσαι εἰς αὐτὰ ἐπανέρχονται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς μεταφέρονσαι τὰ εἶδωλα αὐτῶν. Ὅταν τὸ σπέρμα τοποθετηθῆ εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τῆς μήτρας, τὸ γεννώμενον εἶναι ἄρρεν, ἐν ᾧ ὅταν τοποθετηθῆ εἰς τὸ ἀριστερόν, εἶναι θῆλυ.

Ὁ Παρμενίδης νομοθέτης καὶ φιλόσοφος

Αἱ ἀνωτέρω θεωρίαι τοῦ Παρμενίδου ἀποδεικνύουν, ὅτι οὗτος εἶναι ἐρευνητῆς τῶν φυσικῶν φαινομένων κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ τὸ πρότυπον τῆς Σχολῆς τῆς Μιλήτου. Ζωηρὰ ὁμοῦς ἔχνη ἐπιδράσεως εἰς τὸν Παρμενίδην τῆς Πυθαγορείου διδασκαλίας εὐρίσκομεν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὗτος ἐθέσπισεν ἀρίστους νόμους διὰ τὴν πατρίδα του, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος καὶ ἰδίως ὁ Πλούταρχος, ὁ ὁποῖος γράφει τὰ ἐξῆς: « Παρμενίδης δὲ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα διεκόσμησε νόμοις ἀρίστοις, ὥστε τὰς ἀρχὰς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐξορκοῦν τοὺς πολίτας ἐμμενεῖν τοῖς Παρμενίδου νόμοις » (Πρὸς Κολώτην 32 ρ 1126 Α) (ὁ Παρμενίδης δὲ ἐπροίκισε τὴν πατρίδα του μὲ ἀρίστους νόμους, ὥστε αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως καθ' ἕκαστον ἔτος νὰ ἐξορκίζουσαν τοὺς πολίτας νὰ ἐμμένουν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Παρμενίδου).

Τὰς φιλοσοφικὰς του θεωρίας, εἰς ἃς παρωρμήθη ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ

Ξενοφάνους, ἐξέθεσεν ὁ Παρμενίδης ὑπὸ μορφήν ποιήματος φέροντος τὸν τίτλον Παρμενίδου Περὶ φύσεως. Τοῦ ποιήματος τούτου σῶζονται 150 περίπου στίχοι, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ κατατοπισθῇ κανεὶς ἄρκετὰ ἐπὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ φιλοσόφου. Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ποιήματος ὁ Παρμενίδης παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸν του ἐποχούμενον μεγαλοπρεποῦς ἄρματος, ὀδηγουμένου ὑπὸ τῶν κορῶν τοῦ ἡλίου (τῶν Ἡλιάδων) καὶ κατευθυνομένου ἐκ τῶν δωμάτων τῆς νυκτὸς πρὸς τὰ δώματα τῆς ἡμέρας (ἐκ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς), ὅπου τὸν ὑποδέχεται ἡ θεὰ Ἡμέρα, ἥτις ὑποδεικνύει εἰς αὐτὸν ὅτι ὑπάρχουν τρεῖς ὁδοὶ ἐρεύνης κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀληθείας :

ἢ μὲν ὅπως ἔστιν τε καὶ ὥς οὐκ ἔστι μὴ εἶναι

Πειθοῦς ἔστι κέλευθος (Ἄληθειῇ γὰρ ὀπηδεῖ).

ἢ δ' ὥς οὐκ ἔστιν τε καὶ ὥς χρεῶν ἔστι μὴ εἶναι,

τὴν δὴ τοι φράζω παναπευθέα ἔμμεν ἀταρπὸν

οὔτε γὰρ ἂν γνοίης τό γε μὴ ἔόν (οὐ γὰρ ἀνυστόν)

οὔτε φράσαις.

[Ἡ μία ὁδὸς τῆς ἐρεύνης λέγει ὅτι τὸ ὄν ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχη. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὁδὸς τῆς θεᾶς Πειθοῦς (διότι ἀκολουθεῖ τὴν ἀλήθειαν). Ἡ δὲ ἄλλη ὁδὸς λέγει ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ ὑπάρχη (παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὄντος), αὐτὴν δὲ τὴν ὁδὸν σὲ ἀποτρέπω νὰ ἀκολουθήσης (ὥς μὴ βοηθοῦσαν εἰς τὴν ἐρευναν)· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ μάθῃς τὸ μὴ ὑπάρχον (διότι τοῦτο εἶναι ἀνεπίτευκτον) οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκφράσῃς τὸ μὴ ὑπάρχον διὰ λόγων]. Ἡ τρίτη ὁδὸς, συνεχίζει ἡ θεὰ, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, ὁ ὁποῖος δημιουργεῖται ἀπὸ τὰς ὑποκειμενικὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων μέσῳ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ὅμως δὲν μᾶς φέρουν εἰς ἐπαφήν μὲ τὸ πρᾶγματι ὄν. Ὑπάρχουν πολλὰ δείγματα (λέγει ἡ θεὰ) ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἀγέννητον (μὴ γινόμενον) καὶ ἀφθαρτον, διότι ἀποτελεῖ μίαν ὁλότητα καὶ εἶναι ἀδιατάρακτον καὶ ἀκατασκευάστον· οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ὄν ἦτο ἢ θὰ εἶναι, διότι τῶρα, ὅτε συζητοῦμεν, ὑπάρχει ὥς ὁλότης, ἓν, συνεχές· διότι κατὰ ποῖον τρόπον θέλεις νὰ ἀνακαλύψῃς γέννησιν αὐτοῦ ; κατὰ ποῖον τρόπον καὶ ἀπὸ ποῦ ἠύξῃθη αὐτό ; ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπω ἐκ τοῦ μὴ ὄντος νὰ εἴπῃς ἢ νὰ νοήσῃς ὅτι ἔγινε· διότι τοῦτο εἶναι ἀνέκφραστον καὶ ἀδιανόητον :

*πολλὰ μάλ, ὥς ἀγέννητον ἔόν καὶ ἀνώλεθρόν ἔστιν,
ἔστι γὰρ οὐλομελές τε καὶ ἀτρεμές ἢ δ' ἀτέλεστον·
οὐδέποτ' ἦν οὐδ' ἔσται, ἐπεὶ νῦν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν,
ἓν, συνεχές· τίνα γὰρ γένναν διζήσεαι αὐτοῦ ;
πῆ πόθεν αὐξήθεν ; οὐδ' ἐκ μὴ ὄντος ἐάσω
φάσθαι σ' οὐδὲ νοεῖν· οὐ γὰρ φατόν οὐδὲ νοητόν .*

Τὸ ὄν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι διαιρετόν, διότι εἰς ὅλα του τὰ μέρη εἶναι κατανεμημένον ἕξ ἴσου καὶ δὲν εἶναι εἰς ἄλλο μέρος του πυκνότερον καὶ εἰς ἄλλο ἀραιότερον, διότι τοῦτο θὰ ἠμπόδιζε τὴν συνοχὴν του. Ἐπομένως τὸ ὄν εἶναι συνεχές καὶ ἑνιαῖον. Δὲν ἔχει ἀρχὴν οὔτε τέλος. Δὲν ἔχει κίνησιν, διότι εὐρίσκεται πάντοτε ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ του. Τὸ ὄλον (τὸ σύμπαν) εἶναι κάτι, ἔξω τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει τίποτε καὶ ἐπομένως τὸ σύμπαν εἶναι πεπερασμένον, ἔχει δὲ σχῆμα ὁμοίον κατὰ τὴν σύστασιν πρὸς εὐκυκλον σφαιρῶν (εὐκύκλου σφαίρας ἐναλλήκιον ὄγκω).

Εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματος γίνεται προσπάθεια, ὅπως ἐρμηνευθῆ πῶς οἱ ἄνθρωποι πλάσσουν τὸν κόσμον τῆς φαινομενικότητος. Πρὸς τοῦτο δέχονται οὗτοι τὴν ὑπαρξίν δύο στοιχείων, τοῦ φωτός καὶ τοῦ σκότους. Τὸ πρῶτον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ὄν, ἐν ᾧ τὸ δεύτερον πρὸς τὸ μὴ ὄν. Ἐκ τῆς ἀναμείξεως τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων κατὰ διαφόρους τρόπους παράγεται ὁ προσιτὸς εἰς τὰς αἰσθήσεις μας κόσμος. Ἡ θεὰ δὲ ἡ ὁποία κυβερνᾷ τὸν κόσμον (ἡ θεὰ τῆς ἡμέρας, τὸ φῶς, ὁ θεὸς) ἐπενόησεν ὡς πρῶτιστον ἐκ τῶν θεῶν τὸν Ἴρωτα.

Νέοι δρόμοι εἰς τὴν φιλοσοφίαν

Ἐὰν θελήσωμεν νὰ προβῶμεν εἰς ἐκτίμησιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τοῦ Παρμενίδου, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι οὗτος ἀκολουθεῖ ἐντελῶς νέους δρόμους εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἀναζητήσεις. Ἡ Σχολὴ τῆς Μιλήτου καὶ τοῦ Κρότωνος (ἡ Πυθαγόρειος) ἐδέχοντο ὅτι ὁ κόσμος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ προσεπάθουν νὰ εὕρουν τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα τῆς δημιουργίας. Εἰς τὰ συμπεράσματά των καὶ αἱ δύο αὐταὶ Σχολαὶ ὠδηγήθησαν ἐκ τῶν παρατηρήσεων ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος ἡμᾶς κόσμου καὶ τῶν διαφόρων φυσικῶν φαινομένων. Ὁ Παρμενίδης ἔκαμε τὴν σκέψιν ὅτι αἱ αἰσθήσεις μας, διὰ τῶν ὁποίων λαμβάνομεν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μᾶς ἀπατοῦν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς ἐν τῷ κόσμῳ πραγματικότητος. Οἱ προηγούμενοι φιλόσοφοι δεχόμενοι τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου παραδέχονται ὅτι πρὸ αὐτῆς ὑπῆρχε τὸ τίποτε, τὸ μὴ ὄν. Καὶ ἐρωτᾷ ὁ Ἐλεάτης φιλόσοφος : εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι ὑπάρχει τὸ μὴ ὑπάρχον (τὸ μὴ ὄν); Τοῦτο, λέγει, εἶναι ἀδύνατον. Ἐὰν κανεὶς σκέπτεται κάτι, αὐτὸ τὸ κάτι πρέπει νὰ εἶναι ἐν ἀντικείμενον, ἐν πράγματι. Ὁ Παρμενίδης δὲν ἀναχωρεῖ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς του ἀναζητήσεις ἀφορμώμενος ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ πρὸς ἡμᾶς κόσμου, ἀλλὰ λαμβάνει ὡς ἀφετηρίαν τὸ σκέπτεσθαι, ἐγκαταλείπων ἐντελῶς πᾶσαν γνῶσιν ἐκ τῆς πείρας προερχομένην. Ἀντικείμενον τῆς σκέψεως εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι μόνον τὸ πράγματι ὄν. Τὸ ἀπολύτως ὑπάρχον δὲν ἐγεννήθη καὶ οὔτε θὰ ἔχη τέλος. Διὰ τὸ ἀπολύτως ὑπάρχον ὁ χρόνος δὲν ὑπάρχει, δὲν νοεῖται, εἰ-

ναί τοῦτο ἀναρχόν καί ἀχρόνον καί ἀμετάβλητον. Κίνησις δὴ τὸ ὄν δὲν νοεῖται, διότι τοῦτο κατέχει πάντα χῶρον. Ἐὰν τὸ ὄν ἐκινεῖτο, θὰ κατελάμβανε κάποιον κενὸν χῶρον, κάτι τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ τὸ μὴ ὄν, τὸ μὴ ὑπάρχον, εἶναι ἀδιανόητον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν.

Ἡ ὄντολογικὴ θεωρία τοῦ Ἐλεάτου φιλοσόφου ἀπορρίπτει ὅλας τὰς πρὸ αὐτοῦ κοσμολογικὰς θεωρίας. Οὐχ' ἤττον ὁμοίως, ὁ Παρμενίδης δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ μείνη ξένος πρὸς τὰς θεωρίας ἐκεῖνας, δι' ὧν ἐκφράζεται καὶ ἐρμηνεύεται ὁ φαινομενικὸς κόσμος, καὶ ἐξαγγέλλει εἰς τὸ τέλος τοῦ ποιήματός του διαφόρους θεωρίας, αἱ ὁποῖαι φαίνεται νὰ εἶναι συγγενεῖς πρὸς τὰς θεωρίας τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφων· περὶ τῶν θεωριῶν ὁμοίως αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ γνώσιν, ἐπειδὴ οἱ περισωθέντες στίχοι εἶναι ἐλάχιστοι καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλλιπεῖς. Εἰδικώτερον, δὲν ἐσώθη ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ Περὶ φύσεως ποιήματος τοῦ Παρμενίδου, εἰς τὸ ὁποῖον ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐγένετο σαφὴς διάκρισις μεταξὺ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ φαινομενικοῦ κόσμου.

‘Ο δημοκρατικός και γενναῖος φιλόσοφος

‘Ο Ζήνων ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἑλέαν τῆς κάτω Ἰταλίας περὶ τὸ ἔτος 495 π.Χ. ‘Ο πατήρ του ὠνομάζετο Τελευταγόρας. Διετέλεσε μαθητῆς καὶ φίλος τοῦ Παρμενίδου, ὅστις κατὰ τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον τὸν εἶχεν υἱοθετήσει. Καθ’ ὄλην του τὴν ζωὴν παρέμεινεν εἰς τὴν πατρίδα του, ἐκτὸς ἐνὸς μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος, καθ’ ὃ διέμεινεν εἰς τὰς Ἀθήνας, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη μὲ τὸν Παρμενίδην περὶ τὸ 455 π.Χ. Φαίνεται ὅτι εἰς τὰς Ἀθήνας ἐτύχε μεγάλων τιμῶν ἐκ τῶν διαλέξεων, τὰς ὁποίας ἔδωκε πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν θεωριῶν τοῦ Παρμενίδου περὶ τοῦ ὄντος. Δὲν ἐδέχθη ὁμως νὰ παραμείνῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἔσχεν ἀκροατὴν καὶ τὸν Περικλῆ, διότι ἠγάπα τὴν πατρίδα του, ἣ ὁποία ἦτο μικρὰ μὲν καὶ πτωχὴ πόλις, ἐγνώριζεν ὁμως νὰ τρέφῃ ἄνδρας ἀγαθοῦς. Εἰς τὴν πατρίδα του ἐκτὸς τῆς διευθύνσεως τῆς Σχολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν διεδέχθη τὸν Παρμενίδην, εἶχεν ἀναμιχθῆ καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν. Ὅταν ἐπεχείρησε νὰ καθαιρέσῃ τὸν τύραννον τῆς Ἑλέας Νεάρχον (κατ’ ἄλλους ὠνομάζετο οὗτος Διομέδων ἢ Δημύλος), ἀπεκαλύφθη καὶ συλληφθεὶς ὑπεβλήθη εἰς φρικτὰς βασάνους διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς συνωμότας. ‘Ο Ζήνων ὄχι μόνον δὲν ἐμαρτύρησε τίποτε, ἀλλὰ διὰ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς φίλους του, ἀπέκοψε τὴν γλῶσσαν του καὶ τὴν ἔπτυσσε κατὰ πρόσωπον τοῦ τυράννου. Κατὰ τὴν παράδοσιν, μετὰ τὴν γενναίαν αὐτὴν πράξιν ἐτέθη ὑπὸ τοῦ Νεάρχου ἐντὸς ὄλμου (γουδιοῦ) καὶ κατεκόπη.

Κατὰ τὸ Λεξικὸν τοῦ Βυζαντινοῦ Σουῖδα, ὁ Ζήνων εἶχε γράψῃ πραγματείας ὑπὸ τοὺς τίτλους: Ἐριδες, Ἐξηγήσεις τοῦ Ἐμπεδοκλέους, Πρὸς τοὺς φιλοσόφους, Περὶ φύσεως. Οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν περιεσώθη. Δὲν εἶναι ὁμως βέβαιον ὅτι ὅλα τὰ ἀπολεσθέντα ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων κατεστράφησαν ἐκ τῆς μανίας φανατικῶν κληρικῶν, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξηφανίσθησαν κατὰ τὰς διαφόρους εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον ἐπιδρομὰς βαρβάρων λαῶν. ‘Ο Ζήνων δὲν εἶχε διατυπώσει ἰδικὸν του φιλοσοφικὸν σύστημα ἀλλὰ εἶχεν ἀποδεχθῆ καθ’ ὀλοκληρίαν τὰς θεωρίας τοῦ Παρμενίδου, τὰς ὁποίας ὑπερήσπιζε δι’ ἐντελῶς νέων, πρωτοτύπων ἐπιχειρημάτων, ἀτινα εἶχον ἐπισύρει τὸν θαυμασμὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου του. ‘Ο Παρμενίδης

ἐπρέσβευεν ὅτι τὸ ὄν εἶναι ἓν, ἀδιαίρετον, ἀκίνητον, δὲν ἔχει ἀρχὴν καὶ τέλος ἀλλὰ πεπερασμένον εἰς σχῆμα σφαίρας, εἶναι ἀχρονον· δὲν ὑπάρχει κενόν. Ὁ κόσμος τὸν ὁποῖον βλέπομεν δὲν εἶναι ὁ πραγματικὸς ἀλλὰ φαινομενικὸς.

Ὁ Σωκράτης ἀκροατὴς τοῦ Ζήνωνος

Κατὰ τὸ εἰς Ἀθήνας ταξίδιον οἱ λόγιοι τῆς πόλεως καὶ ὁ Περικλῆς ἔσπευσαν νὰ ἀκούσουν καὶ νὰ μάθουν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ζήνωνα τὰς θεωρίας του, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ Πλάτων εἰς τὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Παρμενίδης διάλογόν του, ὅπου λέγει τὰ ἑξῆς: «Διηγήθη δὲ ὁ Ἀντιφῶν, ὅτι ὁ Πυθόδωρος εἶπεν, ὅτι κατὰ κάποιαν ἑορτὴν τῶν Μεγάλων Παναθηναίων ἔφθασαν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Ζήνων καὶ ὁ Παρμενίδης. Ὁ μὲν Παρμενίδης ἦτο ἀρκετὰ ἡλικιωμένος, σφόδρα πολιός, καλὸς καὶ ἀγαθὸς τὴν ὄψιν, περίπου 65 ἐτῶν· ὁ δὲ Ζήνων ἦτο περίπου 40, ὑψηλοῦ ἀναστήματος καὶ ὠραίας ἐμφανίσεως. Εἶπε δὲ (ὁ Πυθόδωρος) ὅτι κατέλυσαν ἐκτὸς τοῦ τείχους τοῦ Κεραμεικοῦ, ὅπου ἀφίχθη ὁ Σωκράτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι μὲ αὐτόν, οἱ ὁποῖοι ἐπεθύμουν νὰ ἀκούσουν τὰς θεωρίας τοῦ Ζήνωνος (διότι τότε αὐταὶ τὸ πρῶτον ἐκομίσθησαν ὑπ' ἐκείνων), ὁ Σωκράτης δὲ τότε ἦτο σφόδρα νέος» (127 b). Τόση ἦτο ἡ δύναμις πειστικότητος τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Ζήνωνος, ὥστε ὁ Πλάτων ὀνομάζει αὐτόν εἰς τὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Φαῖδρος διάλογόν του, Ἐλεατικὸν Παλαμήδην (261 d). (Παλαμήδης, περίφημος διὰ τὸ ἐφευρετικὸν του πνεῦμα, υἱὸς τοῦ Ναυπλίου, βασιλέως τῆς Εὐβοίας, τῆς ἐποχῆς τῶν Τρωϊκῶν).

Πρωτότυπα φιλοσοφικὰ ἐπιχειρήματα

Ἡ ἔννοια τοῦ ἀπείρου

Διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν θεωριῶν τοῦ Παρμενίδου ὁ Ζήνων ἐχρησιμοποῖει τὴν εἰς τὰ μαθηματικὰ χρησιμοποιουμένην μέθοδον τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς, τὴν ὁποῖαν πιθανῶς αὐτὸς ἀνεκάλυψε. Δι' αὐτὸ ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει αὐτόν εὐρετὴν τῆς διαλεκτικῆς, κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον (VIII 57). Τὸ ὄν εἶναι ἓν, λέγει ὁ Ζήνων, καὶ δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ ὄντα. Διότι, εἰ ἂν ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολλὰ ὄντα, ἔπρεπε νὰ εἶναι συγχρόνως ἀπείρως μικρὸν καὶ ἀπείρως μέγα. Ἐὰν διαιρέσωμεν τὸ ὄν εἰς δύο μέρη, ἕκαστον τῶν μερῶν τούτων πάλιν εἰς δύο καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς ἐπ' ἀπειρον, θὰ ἔλθῃ στιγμή κατὰ τὴν ὁποῖαν τὰ τελευταῖα μέρη τῆς διαιρέσεως δὲν θὰ ἔχουν μέγεθος, θὰ εἶναι μηδέν. Ἐὰν τώρα θελήσωμεν νὰ ἀνασυνθέσωμεν τὸ ὄν ἀρχίζοντες τὴν ἀθροισιν ἐκ τῶν τελευταίων μηδενικῶν μονάδων εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὴν ἐπ' ἀπειρον

διαίρεσιν αὐτοῦ κατελήξαμεν, θὰ εὐρεθῶμεν εἰς ἀδυναμίαν, διότι πολλὰ μη-
δενικὰ προστιθέμενα δὲν δίδουν μέγεθος. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἐκ τῆς διαι-
ρέσεως τοῦ ὄντος τελευταῖα μέρη διὰ τὰ ὑπάρχουν δὲν πρέπει νὰ εἶναι μη-
δέν, ἀλλὰ ἀπείρως μικρὰ κατὰ τὸ μέγεθος, τότε προσθέτοντες ἐπ' ἀπειρον
τὰ μικρὰ αὐτὰ μέρη τοῦ ὄντος, ἀφοῦ ἐπ' ἀπειρον ἔχομεν κάμει τὴν διαίρεσιν
αὐτοῦ, δὲν θὰ λάβωμεν συγκεκριμένον ὄν, ἀλλὰ ὄν ἀπείρως μέγα. Ὡστε δε-
χόμενοι ὅτι τὸ ὄν ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα,
ἐπάγει ὁ Ζήνων, ὅτι τοῦτο εἶναι συγχρόνως ἀπείρως μικρὸν καὶ ἀπείρως μέ-
γα, ὅπερ ἀτοπον. Κατὰ συνέπειαν τὸ ὄν εἶναι ἀδίαίτερον. Ὁ Ἀριστοτέλης
ἀνασκευάζει τὰ προηγούμενα ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος, εἰς τὴν πραγμα-
τείαν αὐτοῦ Φυσικὴ ἀκρόασις (Γ 206α κ.έ.).

Ἐὰν τὸ ὄν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ μέρη, λέγει ὁ Ζήνων, εἶναι ἀνάγκη
τὰ μέρη αὐτὰ νὰ εἶναι τόσα, ὅσα εἶναι, καὶ οὔτε περισσότερα οὔτε ὀλιγώτερα.
Ἐὰν δὲ εἶναι τόσα ὅσα εἶναι, τότε εἶναι πεπερασμένα. Ἐὰν ὁμοίως τὸ ὄν διαι-
ρῆται καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ μέρη, τότε αὐτὰ εἶναι ἀπειρα. Διότι μετα-
ξὺ τῶν ὄντων θὰ ὑπάρχουν ἄλλα ὄντα, μεταξὺ αὐτῶν ἄλλα, καὶ οὕτω καθ'
ἐξῆς ἀπ' ἀπειρον. Δεχόμενοι λοιπὸν ὅτι τὸ ὄν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ μέρη
περιπίπτομεν, κατὰ τὸν Ζήωνα, εἰς τὴν ἀντίφασιν ὅτι αὐτὰ εἶναι πεπερα-
σμένα καὶ ἀπειρα, ὅπερ ἀτοπον.

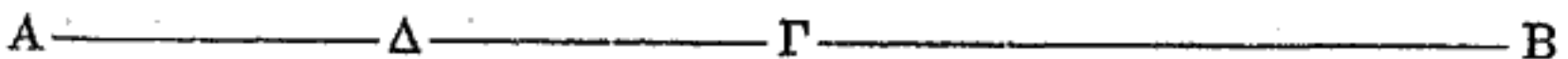
Ἐξοχον ἐνδιαφέρον διὰ τὰ μαθηματικά παρουσιάζει ἡ μέθοδος ἀπο-
δείξεως, ἣτις περιέχεται εἰς τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα ἐκ τῆς πραγματείας
τοῦ Ζήνωνος Περὶ φύσεως, τὸ ὁποῖον διέσωσεν ὁ Σιμπλίκιος καὶ ἔχει ὡς
ἐξῆς : Προδείξας γὰρ ὅτι «εἰ μὴ ἔχοι μέγεθος τὸ ὄν οὐδ' ἂν εἶη», ἐπάγει, «εἰ
δὲ ἔστιν, ἀνάγκη ἕκαστον μέγεθός τι ἔχειν καὶ πάχος καὶ ἀπέχειν αὐτοῦ τὸ
ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἑτέρου. καὶ περὶ τοῦ προύχοντος ὁ αὐτὸς λόγος, καὶ γὰρ ἐ-
κεῖνο ἔξει μέγεθος καὶ προέξει αὐτοῦ τι. ὁμοιον δὴ τοῦτο ἀπαξ τε εἰπεῖν καὶ
ἀεὶ λέγειν...» (Σιμπλ. εἰς Φυσ. Ἀριστ. 140, 34) [Διότι προαποδείξας ὅτι «ἐὰν
τὸ ὄν δὲν ἔχη μέγεθος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη (σημ. ἡ ἀπόδειξις δὲν
ἔσώθη), συμπεραίνει «ἐὰν δὲ τὸ ὄν ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ μέρη, εἶναι
ἀνάγκη ἕκαστον τούτων νὰ ἔχη μέγεθος καὶ πάχος καὶ τὸ ἐν νὰ εὐρίσκεται
εἰς κάποια ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Καὶ ὅ, τι ἐλέχθη δι' ἓν μέρος τοῦ ὄν-
τος ἰσχύει καὶ διὰ τὸ προηγούμενον αὐτοῦ (καὶ διὰ τὸ προηγούμενον τοῦ προ-
ηγουμένου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἀπειρον, ὅτι δηλ. ἕκαστον πρέπει νὰ ἔχη
μέγεθος καὶ πάχος καὶ νὰ εὐρίσκεται εἰς κάποια ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἄλλου).
Διότι τοῦτο ἀρκεῖ νὰ τὸ εἴπωμεν μίαν φοράν, ὅποτε ἔχει γενικὴν ἰσχύον»]. Εἰς
τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ Ζήνωνος ὁ Ὀλλανδὸς καθηγητῆς ἐν τῷ Πανεπιστη-
μίῳ τῆς Ζυρίχης B. L. van der Waerden εὐρίσκει, ὀρθῶς, διατύπωσιν καὶ
χρησιμοποίησιν τῆς μεθόδου ἀποδείξεως εἰς τὰ μαθηματικά τῆς «τελείας ἐ-
παγωγῆς» (Math. Ann. 117 (1939), 148).

Διὰ τὰ ἀποδείξει ὁ Ζήνων ὅτι αἱ αἰσθήσεις ἀπατοῦν ἡμᾶς καὶ ἐπομένως

δέν έχομεν γνῶσιν τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐρωτᾷ τὸν σοφιστὴν Πρωταγόραν, ἂν εἷς κόκκος κέγχρου (κεχρί), πίπτων ἐκ τινος ὕψους, προκαλῆ ψόφον (κρότον). Εἰς ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τοῦ Πρωταγόρου, ἐρωτᾷ ὁ Ζήνων, εἰ ἀνεπιτρέψαι νὰ πέσουν ἐκ τινος ὕψους ὅλοι οἱ κόκκοι τοῦ κέγχρου οἱ περιεχόμενοι ἐντὸς ἐνὸς μεδίμου (εἷς ἐν μισάδι=52,5 λίτρα), θὰ προκληθῆ κρότος ἢ ὄχι; Εἰς καταφατικὴν ἀπάντησιν τοῦ Πρωταγόρου, λέγει ὁ Ζήνων ὅτι τὸ πλήρες κόκκων μισάδι ἀποτελεῖται ἀπὸ μυριάδας κέγχρων. Ἄφου ἕκαστος κέγχρος πίπτων προκαλεῖ κρότον μηδέν, καὶ αἱ μυριάδες κέγχρων θὰ προκαλοῦν κρότον μυριάδων μηδενικῶν, δηλ. κανένα κρότον. Ὡστε αἱ αἰσθήσεις μᾶς ἀπατοῦν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ ὅτι οὐδὲν ἐμποδίζει, ὥστε ὁ εἷς κέγχρος νὰ μὴ διαταράσῃ τὸν ἀέρα, ἐν ᾧ ὅλοι ὁμοῦ τὸν διαταράσσουν καὶ προκαλοῦν κατὰ τὴν πτώσιν τὸν κρότον.

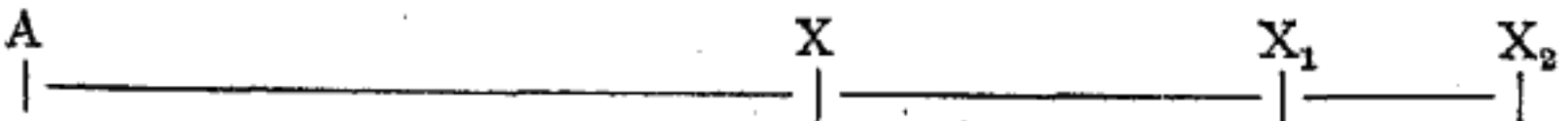
Τὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ χώρου ὁ Ζήνων ὑποστηρίζει διὰ τοῦ ἐξῆς ἐπιχειρήματος: Ἐὰν ὑπάρχῃ χώρος, αὐτὸς πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἐντὸς χώρου τινός, αὐτὸς ἐντὸς ἄλλου χώρου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἄπειρον. Ὡστε χώρος, κατὰ τὸν Ζήωνα, δέν ὑπάρχει.

Πολὺ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ τέσσαρα ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος, ὅτι δέν ὑπάρχει κίνησις εἰς τὸν κόσμον καὶ πᾶν ὅτι οἱ ἄνθρωποι νομίζουν κίνησιν προέρχεται ἐκ τῆς ἀπάτης τῶν αἰσθήσεων. Ἐκ ταύτων ἀναφέρομεν τὰ τρία πρῶτα.

Ἐπιχείρημα πρῶτον: Διὰ νὰ μεταβῆ τὸ κινητὸν Α ἐκ τῆς θέσεώς του εἰς τὴν θέσιν Β, πρέπει προηγουμένως νὰ φθάσῃ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως ΑΒ, εἰς τὸ Γ. Διὰ νὰ μεταβῆ ὁμοίως τὸ κινητὸν εἰς τὴν θέσιν Γ πρέπει προηγουμένως νὰ φθάσῃ εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως ΑΓ, εἰς τὸ Δ. Καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἄπειρον. Ὡστε κίνησις δέν ὑπάρχει καὶ ἡμεῖς ἀπατώμενοι ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει.

Ἐπιχείρημα δεύτερον: Ὁ ὠκύπους Ἀχιλλεὺς εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσῃ τὴν χελώνην εἰς διαγωνισμόν ταχύτητος. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς τρέχει 10 φορές ταχύτερον τῆς χελώνης.

(Α = Ἀχιλλεὺς, Χ = χελώνη). Δίδεται τὸ σύνθημα καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ἡ χελώνη ἀναχωροῦν συγχρόνως. Ὄταν ὁ Ἀχιλλεὺς φθάσῃ ἐκ τοῦ Α εἰς τὸ Χ, ἡ χελώνη θὰ φθάσῃ ἐκ τοῦ Χ εἰς τὸ Χ₁. Εἶναι δὲ ἡ ἀπόστασις ΧΧ₁ τὸ ἐν δέκατον τῆς ἀποστάσεως ΑΧ. Ὄταν ὁ Ἀχιλλεὺς φθάσῃ ἐκ τῆς θέσεως Χ εἰς τὴν θέσιν Χ₁ ἡ χελώνη θὰ φθάσῃ ἐκ τοῦ Χ₁ εἰς τὴν θέσιν Χ₂. Εἶναι δὲ ἡ ἀπόστασις Χ₁Χ₂ τὸ ἐν δέκατον τῆς ἀποστάσεως ΧΧ₁. Καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἄπειρον ὁ ὠκύπους Ἀχιλλεὺς εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσῃ τὴν χελώνην,

ἢ ὅποια θὰ προηγήται αὐτοῦ πάντοτε κατὰ τὸ ἐν δέκατον τῆς ἀποστάσεως τὴν ὅποιαν ἔχει διανύσει ὁ Ἀχιλλεὺς εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς θὰ φθάσῃ τὴν χελώνην καὶ ὅτι ὁ συλλογισμὸς τοῦ Ζήνωνος δὲν εἶναι ὀρθός.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἐμμέσως ἔχει θέσει ὁ Ζήνων, δὲν εἶναι ἂν θὰ φθάσῃ ὁ Ἀχιλλεὺς τὴν χελώνην (διότι ἀσφαλῶς ἐγνώριζεν ὅτι θὰ τὴν φθάσῃ), ἀλλὰ πῶς θὰ τὴν φθάσῃ, ἀφοῦ τρέχων ἐπ' ἄπειρον θὰ ὑπολείπεται κατὰ τι αὐτῆς. Τὸ τιθέμενον ἀνωτέρω πρόβλημα εἶναι πρόβλημα ἐξισώσεως πρώτου βαθμοῦ, ἐκ τοῦ ὁποίου ὀδηγούμενοι εἶναι δυνατόν νὰ διατυπώσωμεν τὴν ἐξῆς ἀπλὴν λύσιν. Ἐστὼ ὅτι ἡ χελώνη (X) ἀπέχει τοῦ Ἀχιλλέως (A) 450 μέτρα καὶ ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ἔχει δεκαπλασίαν ταχύτητα τῆς ταχύτητος τῆς χελώνης. Ὄταν ἡ χελώνη (ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς θέσεώς της συγχρόνως μὲ τὸν Ἀχιλλέα) διανύσῃ τὸ $1/9$ τῆς ἀποστάσεως AX (τῶν 450 μέτρων, δηλ. 50 μέτρα), ὁ Ἀχιλλεὺς μὲ τὴν δεκαπλασίαν ταχύτητα θὰ διανύσῃ τὰ $10:9$ τῶν 450 μέτρων, ἤτοι 500 μέτρα, καὶ θὰ φθάσῃ τὴν χελώνην εἰς τὴν θέσιν X₁. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅμως ὅτι τὸν Ζήωνα τὸν ἐνδιέφερε νὰ αἰτιολογηθῇ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου εἰς συγκεκριμένας ἐφαρμογὰς καὶ ὄχι πότε ὁ Ἀχιλλεὺς θὰ φθάσῃ τὴν χελώνην, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τοῦτο ἐκ τῆς ὅλης περισωθείσης ἐπιχειρηματολογίας του.

Ἐπιχείρημα τρίτον : Βέλος βαλλόμενον κατὰ στόχου τινὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ φθάσῃ εἰς τὸν στόχον. Διότι, ἐὰν μὲν κινῆται, δὲν κατέχει χῶρόν τινα ἀφοῦ κινεῖται. Ἐὰν δὲ εἰς χρονικὴν τινα στιγμήν εὑρίσκεται εἰς χῶρόν τινα, τότε δὲν κινεῖται (ἀφοῦ εὑρίσκεται, μένει πρὸς στιγμήν, εἰς τὸν χῶρον αὐτόν). Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ ὅτι ὁ Ζήνων παραλογίζεται, διότι ἐκλαμβάνει τὸν χρόνον ὡς ἀποτελούμενον ἀπὸ πολλὰ νῦν, ἐν ᾧ τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές (Φυσ. ἀκρ. Z 9. 239 b).

Τὸ βαθύτερον νόημα τῶν θεωριῶν τοῦ Ζήνωνος

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ζήνωνος, τὰ ὅποια πολλοὶ ὀνομάζουν σοφίσματα, προεκάλεσαν σφοδροτάτας συζητήσεις μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Πολλοὶ ἐκ τῶν συγχρόνων ἐπιστημόνων δὲν τὰ ἀπορρίπτουν λέγοντες ὅτι αἱ ἀπαντήσεις τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν εἶναι τελείως ἱκανοποιητικαί. Τὸ βαθύτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον προκύπτει ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Ζήνωνος, εἶναι ἂν δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιῶμεν, ἰδίως εἰς τὰ μαθηματικά, τὴν ἐννοίαν τοῦ ἀπείρου. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀπαντᾷ καταφατικῶς εἰς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν καὶ διακρίνει τὸ ἄπειρον εἰς ἄπειρον δυνάμει καὶ εἰς ἄπειρον ἐνεργείᾳ. Ὄταν ἀριθμῶμεν κατὰ σειρὰν 1, 2, 3..., δυνάμεθα νὰ ἀριθμῶμεν ἐπ' ἄπειρον. Αὐ-

τὸ εἶναι ἄπειρον ἐνεργεία καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη τοῦτο δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα (σημ. Τὴν συνήθη πραγματικότητα, ὄχι τὴν Παρμενίδειον). Ἐὰν ὅμως ἔχωμεν ἐνώπιόν μας μίαν εὐθεῖαν μήκους 2 μέτρων καὶ λάβωμεν ἐξ αὐτῆς τὸ ἥμισυ, κατόπιν λάβωμεν τὸ ἥμισυ τοῦ ὑπολοίπου, κατόπιν τὸ ἥμισυ τοῦ νέου ὑπολοίπου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς ἐπ' ἄπειρον, εἰς τὸ τέλος μετὰ τὰς ἀπείρους λήψεις θὰ καταλήξῃ νὰ λάβωμεν ὀλόκληρον τὴν εὐθεῖαν τῶν 2 μέτρων. Αὐτὸ τὸ ἄπειρον εἶναι δυνάμει ἄπειρον καὶ ὑπάρχει εἰς τὴν πραγματικότητα, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη. Τὰ σύγχρονα Ἀνώτερα Μαθηματικά χρησιμοποιοῦν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου, ὡς καθορίζει αὐτὴν ὁ Ἀριστοτέλης. Παρὰ τὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα ὅμως ἐκ τῆς τοιαύτης χρησιμοποίησεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἀπείρου, τὸ πρόβλημα τῆς ἐννοίας ἀπειρον παραμένει διὰ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ὡς ἐν ἐρωτηματικόν. Τὸ βαθύτερον νόημα τῶν θεωριῶν τοῦ Ζήνωνος, ὑποστηρίζουν πολλοί, εἶναι ὅτι ἡ νοητικὴ ἰκανότης τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος εἶναι τελείως περιορισμένη καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐξέλθῃ τῶν στενῶν καὶ περιορισμένων ὁρίων σκέψεως, τὰ ὁποῖα ἔχει θέσει εἰς αὐτὸν ὁ θεῖος Δημιουργός.